

**Войната, парите и военното снабдяване според Архива
на майор Райчо Николов**

**The War, Money and Military Supplying according to the Archive
of Major Raycho Nikolov**

**Видин СУКАРЕВ
Vidin SUKAREV**

DOI: 10.61836/TUFC2246

Received: 17.06.2025
Available online: 21.11.2025

Abstract: *Raycho Nikolov represents a paradigmatic case of how an act of wartime heroism could be transformed into symbolic capital, subsequently redefined as social and ultimately converted into economic capital. A young man of modest rural origin undergoes a remarkable process of social recategorization, culminating in his advancement to the rank of Russian officer and hereditary nobleman. Archival evidence demonstrates that, in peacetime, Nikolov engaged in diverse entrepreneurial activities. His growing interest in such pursuits appears to have been the most probable reason for his resignation from military service in 1873. In Bessarabia, he acquired both residential and agricultural properties and, over the course of five years, extended credit at interest to hundreds of individuals. His participation in the Serbo-Turkish War of 1876 and the Russo-Turkish War of 1877–1878 once again transformed his life trajectory. Documents confirm that during these conflicts he not only received but also redistributed financial resources, while not neglecting his own personal benefit. Whereas the outcome of the first conflict was favorable, shortly after the Treaty of San Stefano he was accused of looting a Muslim village and endured nearly a year without income. His guilt was never substantiated, and the amount in question – 11 rubles and 50 kopeks – was insignificant for a man of his economic standing. Ultimately, in February 1879 he was pardoned and relocated to Plovdiv, where he entered service in the Eastern Rumelian militia and reestablished his entrepreneurial activities by purchasing a large estate (chiflik) along with additional properties. There is no evidence that in Bulgaria he engaged in money-lending at interest; his wife was authorized to administer his financial affairs in Bessarabia. The elevated social and material status gained through military conflict was also instrumental for subsequent generations. His daughter married into a wealthy Plovdiv family, and the descendants continued to reside on the estate until the major socio-political changes following the Second World War. The property was later expropriated, and in compensation an apartment was allocated.*

Nikolov's economic, and particularly usurious, activities were deliberately obscured during the communist regime, when his persona was mobilized as a symbolic example of the so-called Russo-Bulgarian military fraternity across the centuries. Consequently, his archive long remained neglected. Revealing the truth about Nikolov's personal finances in no way diminishes his well-earned status as a national hero. Rather, it enriches the understanding of his personality and raises significant moral questions of both scholarly and human relevance.

Keywords: *Raycho Nikolov; Archive; Heroism; Crimean war; Symbolic capital; Social re-categorization; Money-lending; Real estates*

JEL: *N83, N93*

Майор Райчо Николов (1840–1885) е забележителна личност, герой от три войни и на три държави. Архивът на офицера съдържа множество данни за неговия личен и професионален живот, останали дълго време без достатъчно внимание.¹ В случая интерес представляват тези за набавяне и управление на финансови средства, както и изобщо отношението му към парите и материалните блага.

Р. Николов произхожда от типична за българското възрожденско общество среда – многолюдно семейство в обитаемите райони на Стара планина (Todorova, 2002, pp. 99–152) – село Райковци, разположено до прохода Хаинбоаз, на 30 километра от Велико Търново. Той е пето от общо осем деца, доживели зряла възраст. Майката умира през 1849 г.² Бащата през 1872.³ Недостигът на земя в планинските села е фактор за миграция. Десетилетие преди Освобождението в селото остават половината от децата – Минка, Симеон, Трифон и Димитър, починал преди 21 август 1870 г.⁴ (Sukarev, 2025, pp. 97–98, 105–106).

Райчо учи занаят най-напред в Търново и след това в Русе (Simidov, 1877, p. 7). През 1854 г., по време на Кримската война, той преплува Дунав, за да съобщи на руските войски за османско нападение, което впоследствие е отблъснато благодарение на предупреждението. Подвигът коренно променя живота на момчето: с указ на император Николай II от 14 юли 1854 г. то е наградено със сребърен медал и през януари 1855 г. изпратено в Москва да продължи образованието си на държавни разноски в Занаятчийско училище за сираци (Belova, 2016, p. 63). Там учи две години до началото на 1857, когато постъпва на военна служба. Ня-

¹ Сведенията от документите в Архива на офицера и свързаните със съхранението и проучването му проблеми са обобщени в монографично изследване на български (Sukarev, 2025). Кратка биография на Р. Николов на английски език – Sukarev, 2023.

² Регионален исторически музей – Пловдив (РИМПД), Ф. 07, инв. № 4710. Листовите на документите не са номерирани. Съдържанието на всички единици на Архива е синтезирано описано в монографията за него. Документите, допълнително проучени за целите на това изследване, се цитират с исковите данни.

³ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4309.

⁴ Датите са по юлианския календар.

колко месеца по-късно Р. Николов е обявен за потомствен дворянин от император Александър II и разпределен да учи във Втори кадетски корпус в Санкт Петербург, който завършва през 1859 г. с първо офицерско звание прапорщик.⁵ Смелата постъпка във военния конфликт предизвиква коренна социална прекатегоризация и изиграва ролята на символен капитал (Bourdieu, 1977, pp. 3, 171–183), придобит заради проявени лични качества, без наличието и съответно подкрепата на финансов или образователен ресурс. През втората половина на XIX век офицерски чин в руската армия достигат немалко българи, но не и аристократичен статут. Единственият аналог е в пряка връзка с Р. Николов. По всяка вероятност той е действал съвместно с още едно момче – Ангел Тодоров. Тодоров също получава дворянско звание и офицерски чин. В Архива има писмо от него и вероятно е споменат в още три документа (Sukarev, 2025, pp. 86–88). И при това положение случаят на Р. Николов остава по-впечатляващ: той е по-млад от Тодоров, очевидно пръв успява да достигне и предупреди руските войски и придобива много по-голяма популярност.

Дворянското звание, военните чин и професия са показателен пример за превръщане на символния капитал в социален, а впоследствие в икономически (Bourdieu, 1977, pp. 183–185). От този нов период в живота на Р. Николов се откриват първите данни за желанието да разполага с повече парични средства. Документи свидетелстват, че император Александър II е разпоредил българинът, докато е на военна служба, да получава годишна помощ от 200 рубли, но не е категорично ясно дали му е изплащана и кога. По-вероятно изглежда преди пролетта на 1866 г. парите да са получавани, защото именно от тогава офицерът предявява претенции за тях⁶. Всички запазени свидетелства сочат, че впоследствие Р. Николов не е получавал помощта,⁷ но той не се отказва и през 1877 г., когато отново постъпва на служба, напразно продължава да я изисква⁸.

Р. Николов служи три години в гарнизонния център на полка си в град Ямбург (дн. Кингисеп, Русия). Между октомври 1862 – юли 1871 е в Полша, а след това се мести в Бесарабия.⁹ В Полша той закупува акции във Варшавско – Тересполската железопътна компания.¹⁰ В Бесарабия също инвестира в ценни книжа.¹¹ От запазените единични документи не може да се разбере със сигурност какви са направените вложения и колко време са получавани дивиденди, но като се има предвид, че сви-

⁵ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4441, 4725.

⁶ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4308, 4462.

⁷ Вероятно далечен отглас за този случай е достигнал до Симеон Радев, който с него обосновава не особено достоверното твърдение, че Р. Николов е краен русофоб.

⁸ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4346, 4308, 4723.

⁹ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4727, 4724, 4725.

¹⁰ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4423, 4721. Това са известие за получаване на дивиденди от 1871 г. и записка в тази връзка. Логично е акциите да са закупени преди май 1866, до когато Р. Николов служи във Варшава. Строителството на линията започва през 1865 г.

¹¹ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4376.

детелствата в Архива за времето на първия период на военна служба на Р. Николов (1859–1873) са малобройни, интересът му към стопански дейности е ясно индикиран.

Наследници на Р. Николов твърдят, че император Александър II му е подарил имение на руско-полската граница,¹² но в Архива липсват данни за това. В писмо от 6 май 1873, когато офицерът вече е на служба в Бесарабия, става ясно желанието му да има вотчина, както и че към онзи момент той не притежава такава.¹³ Практиката сочи, че непотвърдените в документи твърдения на потомци на героя обикновено се оказват неверни.

Най-ранното сведение в Архива за придобита недвижимост – къща и лозе, е от октомври 1872, отново в Бесарабия, в град Комрат. Там Р. Николов създава семейство с местна българка, подава оставка на 8 септември 1873 г.¹⁴; започва да отпуска заеми срещу лихва и закупува още имоти.¹⁵ До началото на 1877 г. са заети парични суми на стотици жители на Комрат и околни селища – Ферапонтевка, Беш алма, Дерменжи, Кирсово. Записките в основния източник – малък тефтер, са водени двустранно, не може да се прецени къде е началото и края, защото и двете страни започват с информация за 1875, а на вътрешни страници има за по-ранни години. Между края на април 1873 и началото на 1874 г. дължниците са над 200, задълженията им са на стойност 4182,15 рубли, като върнати са 1735 рубли. Очакваната лихва възлиза на 758 рубли.¹⁶ За сравнение: годишната офицерска заплата на Р. Николов е в размер на 366 рубли, към които има и 96 рубли добавъчни – общо 462 рубли.¹⁷ Вписаното с цифри и думи създава впечатление, че повечето задължения не са изплатени, но от едната страна всички попълнени страници (общо 25) са зачеркнати, а от другата, визирана тук, състояща се от 10 страници, сумите, изписани с мастило, с малки изключения са заградени допълнително с молив, така че това отбелязване също е вероятно указание за изчистване на дължимото. Лихварската дейност продължава години наред и би следвало да е печеливша. На началните два листа от едната страна е вписано отпускане на заеми на Райчовия брат Стоян и съпругата му, който също се установява да живее в Комрат и се жени там (Sukarev, 2025, pp. 106, 121). Парите не са предоставени в брой, а с тях Р. Николов е закупил стоки и материали, съдейки по вида им, необходими за разкриване на обуцарска работилница. Първоначално са дадени 76,24 рубли, от които са върнати 62,40 и съответно вписването дотам е зачеркнато. След това са закупени още неща за 120 рубли. До 19 декември част от сумата е върната и остават 112 рубли, за които не е отбелязано нищо повече.¹⁸ Възможно е братовият дълг да е опростен.

¹² РИМПД, Ф. 21, инв. № 134, л. 535–536.

¹³ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4544.

¹⁴ РИМПД, Ф. 02, инв. № 7151; Ф. 07, инв. № 4532, 4541, 4545, 4720, 4763, 4543.

¹⁵ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4309, 4724.

¹⁶ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4717.

¹⁷ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4723.

¹⁸ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4717.

Лихварската дейност на Р. Николов видимо се разраства след оставката от армията. В месеците преди това случаите за отпускане на суми са изолирани, така че по-високата доходност на лихварството може да се разглежда като важен мотив за напускане на военната служба, която и на теория, и на практика пречи на мащабно начинание от такъв тип.

През лятото на 1876 г. Р. Николов се включва като доброволец в Сръбско-турската война и преди да замине упълномощава пред нотариус съпругата си да се грижи за финансовите му дела.¹⁹ Твърдението, че за да набави средства за заминаването му в Сърбия, офицерът е продал револвера си и други лични вещи „на лотария“ (Simidov, 1877, р. 19), не намира потвърждение в документите и не кореспондира с отразената в тях информация за материалното му състояние. В собственоръчна записка Р. Николов отчита, че на 16 юли 1876 г. е заминал от Комрат с 18 наполеона, 21 австрийски гулдена и един полуимпериал, а четири месеца по-късно се е завърнал с 39 наполеона, 7 австрийски гулдена, 1 лира, 1 полуимпериал.²⁰ Този положителен баланс се дължи на различни финансови и предметни дарения от български организации в чужбина, за които има сведения, че достигат до офицера: Кишиневското българско общество, Българско централно благотворително общество (БЦБО) и от българи от Браила,²¹ като се съобщава и за други суми – един запис за 1200 гроша и един за 820 гроша и 30 пари, които не е сигурно дали в крайна сметка са получени.²² Документите очертават заключението, че участието на Р. Николов във войната е основно на сметката на българската емигрантска общност.²³ Той оправдава доверието, защото е награден с почетен диплом от БЦБО,²⁴ а Кишиневското дружество му предоставя правото да разпределя финансови и предметни помощи между нуждаещите се български доброволци в Сърбия и Румъния.²⁵

Записки в бележника за задълженията от ръката на Екатерина, съпругата на Р. Николов, удостоверяват нейния принос в семейните финансови дела, докато той воюва в Сърбия: Събрани 222 рубли от длъжници, продала един червонец срещу 15 рубли, 6 мерки пшеница за 3 рубли и четири килета царевица за 25 рубли.²⁶

¹⁹ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4450.

²⁰ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4722.

²¹ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4438, 4488, 4311.

²² РИМПД, Ф. 07, инв. № 4336, 4303. Във втория документ се споменава, че при заминаването си от Сърбия Р. Николов е оставил там „коне“, които може да получи обратно от крепостта в Кладово.

²³ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4546, 4302.

²⁴ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4729; Национален военноисторически музей, Ф. № 1, а. е. 26, инв. № X-A-249/27.

²⁵ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4487.

²⁶ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4717.

Материалната изгода определено не е водещ мотив за участието във войната на Р. Николов, но и от тази гледна точка то се оказва успешно за него. На 26 ноември 1876 г. той открива безсрочен депозит в Кишинев на стойност 475 рубли.²⁷ На същата дата съпругата му в Комрат получава голям колет, изпратен от Кишинев.²⁸ Подател не е указан, но най-вероятно също е Р. Николов.

Сръбско-турската война е вторият повратен за живота на офицера конфликт. Символният капитал от подвига през Кримската война е надграден. Р. Николов се покрива със слава и печели солиден авторитет сред българското възрожденско общество, особено измежду доброволците във войната. В резултат на проявения героизъм Филип Симидов му посвещава книга, поетът Христо Недялков – стихотворение;²⁹ в Архива се пази текст на маршова песен в която бойците възхваляват любимия си командир – Райчо (Simidov, 1877; Sukarev, 2025, p. 9, 310). Неслучайно по време на подготовката и началото на Руско-турската война той има важна роля за организирането на Българското опълчение, чието рекрутиране започва с публикувано възвание към българите от негово име (Valkov, 1983, pp. 66–67).

Възобновяването на редовната военна служба на Р. Николов в Опълчението поражда нови материални и финансови отговорности. Интерес представляват оригиналните заповеди на генерал Столетов³⁰, съгласно които в края на април и началото на май 1877 г. Р. Николов трябва да осигури снабдяването на опълченците с продоволствия, снаряжение и облекло и да организира прехвърлянето на български доброволци от Сръбско-турската война от Турну Северин в Пloeщ. Р. Николов е ангажиран с обучението и материалното обезпечение на опълченците и през следващите седмици.³¹ Най-много сведения има за 1 рота от 4 дружина. Освен за храна са изразходвани средства за цървули, оръжейна смазка, коне, фургон, фураж, поправка на палатка, ведро, подковаване на коне. Месечната издръжка на ротата през май е 557,04 рубли.³² През юни е 523,31.³³ През юли, по-точно от 4 до 27, са дадени само разходите за храна – 434,25 рубли.³⁴ За периода 28 юли – до 21 август, когато Р. Николов е преместен в друга военна част, в ротата са изхарчени 1 051,34 рубли.³⁵ Явно са калкулирани всички разходи, включително и извънредни, тогава е разгарът на шипченските боеве.

След преминаването на Дунав в края на юни, личният състав на ротата нараства от 173 на 379 души.³⁶ В края на юли Р. Николов е командирован да набира

²⁷ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4761.

²⁸ РИМПД, Ф. 07, инв. № 5565.

²⁹ Стара Планина, II, 68, 5 май 1877, с. 1.

³⁰ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4731, 4730.

³¹ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4472, 4745, 4528, 4757, 4750, 4751, 4759 и др.

³² РИМПД, Ф. 07, инв. № 4757.

³³ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4751.

³⁴ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4759.

³⁵ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4748.

³⁶ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4455.

още опълченци (Sukarev, 2025, pp. 177–178). На българска земя в Архива се появяват сведения за дарени парични суми на Опълчението.³⁷ В началото на август офицерът се завръща в дружината си, но три седмици по-късно отново е командирован. С какво се занимава през следващите месеци не е особено ясно, защото повечето документи са печатни заповеди за други райони на военните действия. От Служебния му списък е известно, че между 23 август и 11 октомври 1877 той е временно командващ 8 дружина, след което се завръща в своята първоначална дружина (преименувана на 10) и рота едва на 13 ноември.³⁸ Едно от малкото конкретни известия в този период е писмо от 22 септември от Съдебния съвет в Търново относно войници на Р. Николов, злоупотребили с дарени средства за цялата дружина, които са ги присвоили.³⁹ Пак тогава от две писма личи, че Р. Николов опитва да уреди съпругата му да получава квартирни пари в Кишинев.⁴⁰ С писмо от 22 октомври от интендантското управление на Осми армейски корпус във връзка снабдяването и отчетността за периода юни – юли 1877 г. на Р. Николов се изпращат четири отчетни бланки, които да бъдат попълнени. Три на всеки 12 копейки от отпуснатите за храна през това време трябва да бъдат внесени в касата на Главното интендантско управление и да бъде представена квитанцията.⁴¹ Последните документи от 1877 г. са записка на Р. Николов за изплащане на пари за храна на офицерите от техните ординарци и билет за отпуск на опълченци (Sukarev, 2025, pp. 190–191).

В Служебния списък и други документи няма информация за времето между 11 октомври и 13 ноември 1877 г. и е най-логично да се допусне, че офицерът го е използвал, за да посети близките си и родното село, което е напуснал около четвърт век по-рано. Наличните известия потвърждават, че и в Румъния, и в България Опълчението се продоволства основно с директно закупуване на хранителни продукти и от други източници, а не с такива, които се отпускат от военни складове (Kosev, Doynov, 2003, pp. 139–145).

Първият документ от 1878 г. е от времето след подписването на мира, но в пряка връзка с войната и бележи началото на обособена група свидетелства – по обвинение, че на 23 март, вече в мирно време, Р. Николов заедно с подчинени войници е нападнал и ограбил мюсюлманското село Чикръкчилари, днес Малка Черковна в Тозлука. Над 20 документа в Архива са свързани с този случай (Sukarev, 2025, pp. 191–196, 198–200, 205–221, 223–224). Като се има предвид, че основно излагат гледната точка на Р. Николов, защото са или лични записки в негова защита, или направени от него преписи (чиито оригинали, ако са съхранени, са с неизвестно местоположение), не може да се изкаже категорично становище

³⁷ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4337, 4447.

³⁸ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4724.

³⁹ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4447.

⁴⁰ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4324, 4325.

⁴¹ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4361.

за вина или невинност. На фона на изложеното благосъстояние на офицера изглежда трудно да се повярва той да е замесен в кражба, за която е обвинен, че е присвоил 11 рубли и 50 копейки.⁴² Самите жители на селото още на 25 юни 1878 г. декларират, че оттеглят обвиненията и не им е било отнето нищо.⁴³ Въпреки това в продължение на почти година Р. Николов е следствен, не може да се придвижва свободно, а както личи не получава и заплата.⁴⁴

От финансова гледна точка участието в Освободителната война очевидно не е сполучливо, но символният капитал нараства – Р. Николов е един от създателите на Българското опълчение, автор на неговия първи устав,⁴⁵ награден е с два нови медала, за чието получаване на няколко пъти повдига въпрос, докато е следствен.⁴⁶ В крайна сметка той е помилван от княз Александър Дондуков-Корсаков и изпратен в Пловдив.⁴⁷ Р. Николов се установява в столицата на Източна Румелия, закупува голям чифлик и множество други имоти.⁴⁸ От документалните свидетелства за тях е видно, че и в Източна Румелия той управлява грижливо макар и консервативно капиталите си, предпочитайки да инвестира в земеделски земи и стопански постройки, които отдава под наем.⁴⁹ Лихварската дейност, сериозно застъпена в Бесарабия, определено не е практикувана в България дори през периода между 1 юли 1880 г., когато Райчо е уволнен от източнорумелийската милиция, и 5 май 1882 г., когато постъпва в жандармерията. Това може да се обясни най-логично с желанието да пази доброто си име, още повече че той има информация от надежден източник (приятелят му Константин Хаджикалчев), че известно време след уволнението ще бъде възстановен на служба⁵⁰. През юли 1883 г. офицерът упълномощава съпругата си да събира задълженията и да отговаря за другите приходоизточници в Бесарабия на обща стойност 4 490 рубли.⁵¹

Подробното разглеждане на стопанската дейност на Р. Николов след 1879 г. излиза извън обхвата на темата. Тук ще се обърне внимание на само още един от документите от Архива – чернова на прошение до Постоянния комитет на Източна Румелия, в което офицерът настоява да бъде върнат на служба в Пловдив, от Сливен, където е изпратен в началото на 1880 г. Основните му аргументи са два. Първият е финансов – той вече се е установил в румелийската столица, закупил е имот и би понесъл загуба, ако се наложи да го продаде, като не е сигурно дали няма да бъде преместен другаде. Вторият аргумент е принципен – местенето в

⁴² РИМПД, Ф. 07, инв. № 4348.

⁴³ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4398, 4480, 4533, 4512.

⁴⁴ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4297, 4429.

⁴⁵ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4753, 4754.

⁴⁶ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4712, 4329, 4458, 4329.

⁴⁷ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4399.

⁴⁸ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4456, 4457, 4471; Ф. 02, инв. № 7145, 7146.

⁴⁹ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4343, 4446; Ф. 02, инв. № 7147, 7148, 7149.

⁵⁰ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4468.

⁵¹ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4444, 4450.

мирно време е пренебрежение към заслугите на ветеран като него, многократно доказал, че във война е понасял и готов да понесе всевъзможни несгоди и негативи.⁵² Този текст най-ясно разкрива мирогледа на Р. Николов по отношение на военната служба в условията на въоръжен конфликт – тогава личните финансови и материални интереси отстъпват на заден план.

На българска земя дворянската титла до голяма степен губи значение поради липсата на съответното съсловие, но не и ореолът на герой, който Р. Николов е заслужил с участието си в три войни. Социалното въздигане, резултат от непримиримия му характер и пламенен патриотизъм, очевидно не е на всяка цена. Той не прави опит да се интегрира в руската аристокрация, а създава семейство с българка и се завръща в родината. Чифликът в покрайнините на тогавашния Пловдив е преустроен в същинско дворянско имение.⁵³ Символният, социален и икономически капитал на родоначалника след смъртта му се използва и от неговите потомци. Редица документи свидетелстват за близките отношения между офицера и Константин Хаджикалчев,⁵⁴ който е сред най-богатите хора в Пловдив и изобщо в България. През юли 1889 г. единственото доживяло зряла възраст дете на Р. Николов, Александра, се омъжва за Богдан, по-малък брат на К. Хаджикалчев.⁵⁵ Създава се елитна пловдивска фамилия, впоследствие съществено засегната от сътресенията, предизвикани от преврата на 9 септември 1944 г. Големия чифлик е отчужден, за да бъде построен известният хотел „Тримонциум“, а семейството е обезщетено с апартамент.⁵⁶

От постъпването на Архива в музея през 50-те години на миналия век до 1989 г. стопанската дейност на Р. Николов умишлено е отбягвана и дори прикривана от тогавашните му изследователи (Sukarev, 2025, pp. 113, 388). Най-логична причина за тази автоцензура е че личността на офицера има водеща роля в политиката по конструиране и пропагандиране на т. нар. българо-руска бойна дружба. Вероятно по силата на все още осезаемото наследство от тези времена в музейната система, след началото на демократичните промени към Архива дълго време липсва интерес. Статутът на национален герой на Р. Николов е несъмнен. Разкриването на непознати детайли не го застрашава, а прави живота на героя по-близък и разбираем и едновременно с това покрива важни научни и житейски критерии от морално естество.

REFERENCES:

Belova, E., 2016. The national liberation struggle of the Balkan peoples and the Crimean war. *Science Journal of VolSU. History. Area Studies. International Relations*,

⁵² РИМПД, Ф. 07, инв. № 4427.

⁵³ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4456, 4446.

⁵⁴ РИМПД, Ф. 07, инв. № 4468, 4332, 4300, 4334, 4301, 4378.

⁵⁵ Брачно свидетелство, съхранявано в дома на наследниците.

⁵⁶ РИМПД, Ф. 21, инв. № 134, л. 535, 540.

- Vol. 21, no. 6, pp 56–68. [Белова, Е., 2016. Национално-освободителна борба балканских народо̀в и Крымская война. *Вестник ВолГУ, История. Регионоведение. Международные отношения*, Т. 21, № 6, с. 56–68].
- Bourdieu, P., 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kosev, K., St. Doynov, 2003. *The Liberation (1877–1878)*. 2nd edition. Sofia: Akademichno izdatelstvo Marin Drinov. [Косев, К., Ст. Дойнов, 2003. *Освобождението (1877–1878)*. Второ издание София: Академично издателство Марин Дринов].
- Simidov, F., 1877. *Covered Bravery. Contemporary notes on the Bulgarian detachments in Serbia in 1876. Book 2. The Battle of the Gredetina Mountains*. Giurgiu: Dimitar Dudnov – Nova Bulgaria. [Симидов, Ф., *Покрита храброст. Съвременни записки за българските чети в Сърбия в 1876 г. Кн. 2. Битката по Гредетинските планини*. Гюргево: Димитър Дуднов – Нова България].
- Sukarev, V., 2023. The life of Raycho Nikolov – hero of three wars and three countries – in light of new sources: A concise biography. *Hiperborea*, Vol. 10, no. 1, pp. 62 – 81.
- Sukarev, V., 2025. *Raycho Nikolov's archive in the Regional historical museum – Plovdiv. Archaeography, museology, problems*. Veliko Tarnovo: Faber. [Сукарев, В., *Архивът на Райчо Николов в Регионален исторически музей – Пловдив. Археография, музеология, проблеми*. Велико Търново: Фабер].
- Todorova, M., 2002. *Balkan family structure and the European pattern*. Sofia: Amicitia. [Тодорова, М., 2002. *Балканското семейство Историческа демография на българското общество през османския период*. София: Amicitia].
- Valkov, G., 1983. *The Bulgarian militia. Formation, combat use and historical fate*. Sofia: Voenno izdatelstvo. [Вълков, Г., *Българското опълчение. Формиране, бойно използване и историческа съдба*. София: Военно издателство].

Correspondence address:

Vidin Sukarev – Associate Professor, PhD
Agricultural University/ Plovdiv History Museu
Department of Tourism 10,
Mendeleev Blvd.
4000 Plovdiv, Bulgaria
E-mail: sukarev_vidin@au-plovdiv.bg
SCOPUS Researcher ID: 58135800600
Web of Science Researcher ID: AAL-3250-2020
<https://orcid.org/0000-0001-9700-8049>